

Semiòtica, funció simbòlica i llenguatge poètic: Relacions amb la lingüística

Glyn Morrill* & Anna Gavarró**

*Departament de Llenguatges i Sistemes Informàtics,
Universitat Politècnica de Catalunya

**Departament de Filologia Catalana,
Universitat Autònoma de Barcelona

La semiòtica es defineix com l'estudi dels sistemes de significació.¹ Entenem la significació com a esdeveniment primitiu que implica un significant o símbol i un significat o sentit. L'estructura d'un símbol pot ser atòmica o complexa, pot ser una paraula o una frase sencera. L'associació d'un significant i un significat, un símbol i un sentit, s'anomena signe. Podem parlar no només del llenguatge natural, sinó de tot sistema de signes com a llenguatge: el llenguatge de la música, el llenguatge dels somnis, el llenguatge de la poesia, entre d'altres.

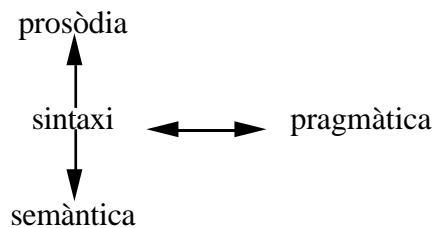
La lingüística és l'estudi dels llenguatges naturals, que definim com els llenguatges que aprenen les criatures de forma nativa. Podem atorgar un lloc especial al llenguatge natural perquè és el fenomen semiòtic que ens diferencia més clarament dels altres animals. Com a estudi d'un fenomen semiòtic, la lingüística és una branca de la semiòtica. A la pràctica, però, les referències que la lingüística contemporània fa a la semiòtica són negligibles. En aquest article ens proposem, doncs, de fer tres coses. Primer, explicarem perquè la lingüística chomskiana es practica sense cap referència a la semiòtica; en segon lloc, argumentarem que, malgrat tot, hi ha un programa lingüístic que es relaciona directament amb la semiòtica i que és cada cop més prominent al camp de la lingüística computacional; en tercer lloc, mirarem de treure conseqüències del cas de la lingüística que puguin ser d'interès per a altres àrees de la semiòtica, com ara la que estudia el llenguatge poètic.

La semiòtica distingeix tres vessants d'un sistema de significació: primer, la forma dels seus signes (símbols o significantes), segon, la significació dels signes (sentits o

¹La segona autora agraeix el suport del Ministeri d'Educació i Ciència espanyol a través d'una beca de reincorporació de doctors i tecnòlegs a la U.A.B. (Projecte PB89-0324).

significats), i tercer, l'ús dels signes. Per referir-nos a l'estudi de l'ús dels signes utilitzem el terme pragmàtica, i per a l'estudi de la significació, semàntica. Per a l'estudi de la forma, utilitzarem la paraula prosòdia. Pel que fa a la sintaxi de la semiòtica, té un altre sentit en lingüística moderna: es refereix a la relació entre significats i significants. D'altra banda la paraula fonètica que es fa servir en lingüística és massa específica al medi del so per a la semiòtica en general (i fins i tot per a un llenguatge com el llenguatge de signes dels sords que és un llenguatge natural en el sentit que es desenvolupa en infants sords de la mateixa manera que les llengües parlades). Considerem doncs la prosòdia, la semàntica i la pragmàtica, i la sintaxi com a una relació entre la prosòdia i la semàntica.²

(1)

Fixem-nos amb més detall en la prosòdia i la semàntica de les llengües naturals. La prosòdia inclou propietats de metre, ritme, rima, entonació, accent, etc. Sovint en poètica aquestes propietats s'organitzen sistemàticament. Tenen un paper en la seva dimensió igual que les paraules configuren un tema. La semàntica del llenguatge natural involucra diverses menes de sentit. Frege (1892), per exemple, va distingir entre força, to i semàntica lògica. La semàntica lògica de "En Joan busca la Maria" i "En Joan vol trobar la Maria" és igual. A "En Joan vol taronges" i "Que vol taronges, en Joan?" la semàntica lògica és igual però hi ha una diferència de força: l'una és una asserció i l'altra una pregunta. Finalment, per a les expressions "Vull ajudar-te", "Vull ajudar-lo" i "Vull ajudar-vos" en adreçar-se a una persona, la semàntica lògica és igual però hi ha una diferència de to. El to naturalment té un paper primordial en poètica.

La semàntica lògica es defineix en termes de condicions de veritat. Les condicions de veritat són rellevants en la mesura que es relacionen amb el raonament, la possibilitat de fer cert tipus d'inferències. Com es relaciona la semàntica lògica amb el llenguatge poètic? Pot semblar que no gens; pot semblar que l'important és el sentit indirecte: la metàfora, la ironia, etc. Així i tot, ens sembla que és essencial per a aquests fenòmens perquè reconeixem aquestes funcions com a tensions entre un sentit lògic i un altre significat. Quan s'utilitza una metàfora: "le temps saura faner vos roses", aquesta tensió defineix que

²Aquesta caracterització és remissiu de la de Saussure (1916), per a qui el llenguatge té existència com a objecte social. Distingeix entre langue: l'essència i parole: l'ús. Podem dir que una llengua (langue) consisteix en un conjunt de signes en què un signe és una associació entre propietats prosòdiques (un significant) i propietats semàntiques (un significat).

es tracta d'una metàfora; no hi ha cap metàfora sense aquesta tensió. En aquest sentit, un text poètic es basteix sobre la semàntica lògica.

El llenguatge natural es diferencia d'alguns altres sistemes semiòtics perquè conté un nombre infinit de signes. Podem trobar frases més i més llargues, que són més i més difícils d'entendre, però no hi ha cap punt en què poguéssim dir que hi hagi un canvi qualitatiu i que haguem trobat el sintagma més llarg possible. Si no hi ha cap frase que sigui la més llarga, els llenguatges naturals consisteixen en col·leccions infinites de signes.

La tecnologia per a especificar un model de llenguatge que comprèn un nombre infinit d'associacions de símbols amb significats semàntics lògics va emergir amb les nocions matemàtiques de recursivitat, sobretot amb Tarski (1933) i Carnap (1956). El concepte que ens n'interessa és el de gramàtica generativa: la descripció finita de llenguatges infinits.

Va ser Chomsky qui va posar èmfasi en el fet que si nosaltres tenim coneixement d'un llenguatge infinit, devem tenir una mena de gramàtica generativa mental. D'altra banda, de Saussure (1916) ja va establir que la relació entre els significants i significats de les paraules simples – de les quals suposem que hi ha un nombre finit – és arbitrària. Això vol dir que no hi ha cap relació sistemàtica entre el so i el significat de les paraules i per tant hem de tenir d'alguna forma una llista finita mental amb aquesta informació; és el que anomenem lèxic. Per a la producció i interpretació de frases potencialment infinites a partir de paraules, si tenim coneixement d'un infinit en una ment finita, deu ser que aquest infinit es pot descriure mitjançant una gramàtica generativa.

Per entendre el programa de Chomsky, cal entendre la seva posició radical respecte llenguatge i psicologia. Per a Chomsky, el llenguatge té existència només com a estat psicològic. Diferencia entre el que aquí anomenarem llenguatge-en-extensió i llenguatge-en-intensió. El llenguatge-en-extensió és el llenguatge tal i com l'hem entès fins ara, com a col·lecció de signes. El llenguatge-en-intensió és l'estat psicològic que constitueix coneixement del llenguatge. Chomsky s'oposa a la idea del llenguatge-en-extensió com a sistema social compartit i insisteix que, deixant de banda una casualitat del tot improbable, els llenguatges de dos individus són diferents i que la comunicació entre ells té lloc en virtut de la similitud, no de la identitat, dels seus llenguatges. Fins i tot considera poc útil de considerar un llenguatge com a un conjunt de signes abstractes: per a ell aquest llenguatge-en-extensió és derivat del llenguatge-en-intensió: l'estat psicològic de tenir coneixement del llenguatge. D'aquesta manera, pren com a objecte d'estudi no pas un conjunt infinit de signes, sinó una part o mòdul finit de la ment/del cervell – la facultat del

llenguatge. Així Chomsky considera la lingüística una ciència natural: perquè el seu objecte d'estudi és una entitat que es dona a la naturalesa, la facultat del llenguatge, part de la matèria organitzada del cervell, amb una existència biològica.

Des d'aquesta perspectiva, l'objecte de l'estudi lingüístic és un mòdul de la ment. La formulació d'aquest programa es coneix amb el nom de revolució chomskiana, encara que Chomsky mateix la considera una continuació del pensament cartesià del segle XVII amb l'aportació del concepte de gramàtica generativa del segle XX (cf. Chomsky 1966). Des del punt de vista de la psicologia i la biologia, una de les propietats més remarcables del llenguatge és que s'adquireix de forma molt ràpida i sobre la base de dades molt pobres. Chomsky n'infereix que el llenguatge no pot adquirir-se partint només de la interacció de l'evidència lingüística amb principis cognitius generals, i molt menys per un procés de condicionament, sinó que l'adquisició ha de ser el resultat de la interacció de l'evidència lingüística ambiental amb coneixements innats considerables i molt específics; fixeuvos que les criatures, sigui quin sigui el seu origen, adquireixen la mateixa llengua indistintament en les mateixes condicions. En resum, una gran part de la gramàtica ha de ser genèticament determinada; aquesta part es coneix amb el nom de gramàtica universal.

En conjunt, l'interès de Chomsky se centra en un mòdul de la ment, la facultat del llenguatge: els estadis estables que ateny (les llengües dels adults), l'estadi de què parteix (la gramàtica universal, genèticament determinada) i els estadis intermedis (d'adquisició). A aquests centres d'interès cal afegir més recentment el dels estadis de dissolució lingüística en les patologies, per exemple de tipus afàsic. La tasca de caracteritzar la facultat del llenguatge es pot dividir en dos objectius: un de descriptiu i un d'explicatiu. L'objectiu descriptiu involucra la descripció de llenguatges-en-intensió. L'objectiu explicatiu consisteix en una especificació de la gramàtica universal, la seva adquisició, la seva alteració patològica, i per tant la definició de l'espai dels llenguatges possibles.

És perquè Chomsky considera el llenguatge un estat d'un mòdul de la ment que la lingüística chomskiana no es relaciona en absolut amb la semiòtica: el seu objecte d'estudi és el llenguatge-en-intensió, que és un estat de la ment, no un conjunt de signes. En canvi, un llenguatge-en-extensió, és a dir un conjunt de signes, no té un estatus clar com a objecte de la naturalesa. Més encara, per a Chomsky tots els altres usos del mot llenguatge – llenguatge dels somnis, llenguatge poètic – són metafòrics. Ens sembla exacte d'afirmar que Chomsky consideraria que la semiòtica no té un objecte d'estudi coherent.

Així i tot, és possible de defensar la idea que el llenguatge-en-extensió tal i com el dicta la semiòtica és compatible i complementari amb els objectius de Chomsky. Vegem a

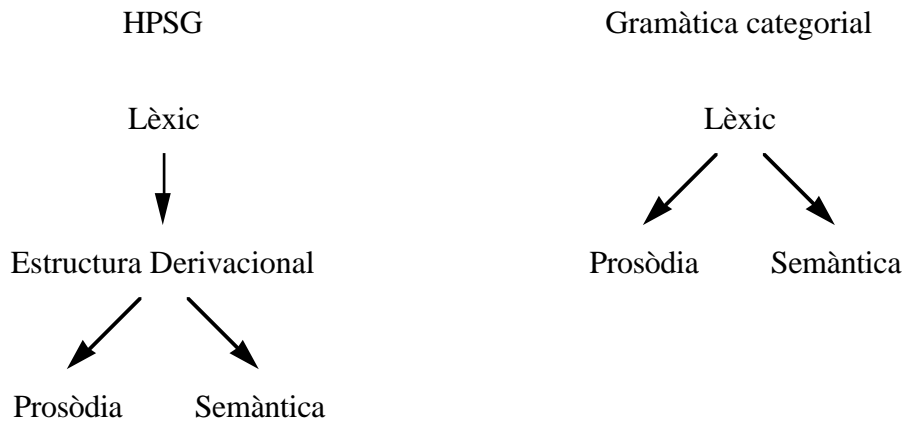
continuació si podem construir una visió que reconciliï la semiòtica amb el punt de vista chomskià.

El llenguatge-en-extensió és, al capdevall, una col·lecció de propietats de l'estat del mòdul del llenguatge de la ment, és a dir la seva relació de propietats prosòdiques i semàntiques, i la seva caracterització seria una caracterització operativa de l'estat d'aquest mòdul. Les dades que la lingüística utilitza a la seva pràctica són fonamentalment llenguatge-en-extensió, ja que són judicis dels parlants nadius sobre bona formació i propietats semàntiques i prosòdiques. La lingüística computacional ha desenvolupat precisament aquesta mena de caracteritzacions en què, a més, només es considera que es té una caracterització quan una descripció ha estat formalitzada fins al punt de ser mecanitzable.³ Aquesta metodologia encaixa amb la perspectiva semiòtica. La tradició computacional s'adiu amb la tradició saussuriana de la gramàtica basada en la noció de signe; vegeu per exemple la gramàtica d'estructura sintagmàtica regida pel nucli (o HPSG, cf. Pollard i Sag 1987, 1992) i les gramàtiques categorials enteses com a lògiques de signes (cf. Morrill 1993). En aquests formalismes, les gramàtiques associen tota la informació amb paraules del lèxic i tenen un arquitectura mínima com la següent:

(2)

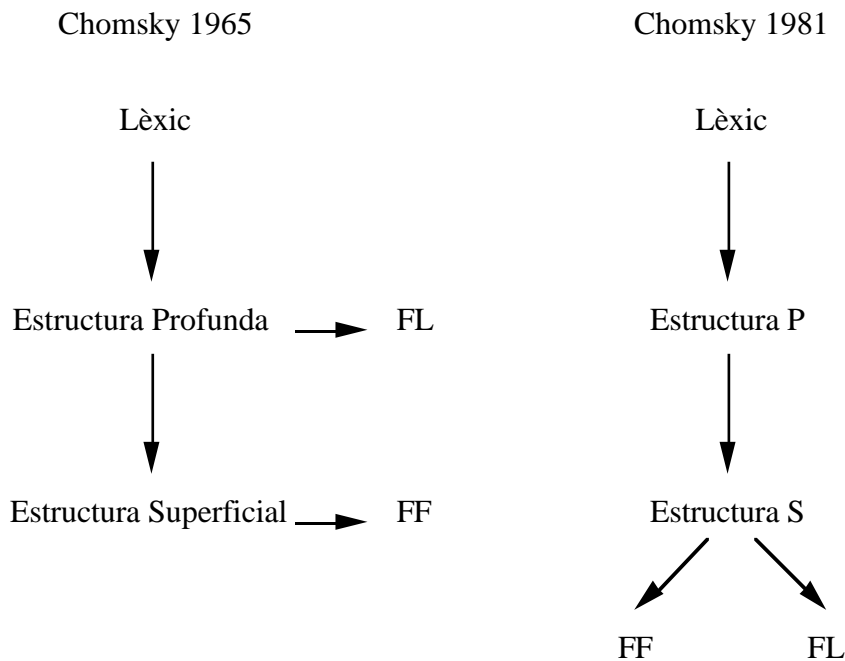
³ En relació amb la formalització existeix un conflicte entre la gramàtica generativa transformacional de Chomsky i la lingüística computacional (vegeu per exemple Pullum 1989, Chomsky 1990, Ludlow 1992). Els lingüistes computacionals creuen que la lingüística chomskiana no pot ni tan sols ser considerada una teoria perquè no arriba a oferir una gramàtica generativa en sentit tècnic. D'altra banda, els transformacionalistes pensen que els computacionals s'entretenen en assumptes tècnics irrelevants per a la lingüística. La intensitat del conflicte revela un malentès.

Voldríem suggerir que el conflicte sorgeix perquè l'objecte d'estudi de la lingüística chomskiana és el llenguatge-en-intensió mentre que el de la lingüística computacional és el llenguatge-en-extensió. En el primer, és possible de discutir sobre estats de la facultat del llenguatge sense establir exactament un llenguatge-en-intensió (una gramàtica generativa). En el segon, la gramàtica generativa s'ha d'establir perquè és el que constitueix la descripció del llenguatge-en-extensió.

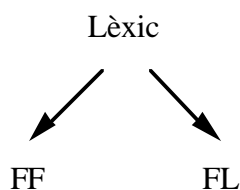

Considerem doncs la descripció de la gramàtica universal i la descripció de llenguatges-en-extensió complementàries. La segona és la descripció operativa detallada dels estats que la facultat del llenguatge assoleix. Els dos tipus de teoria poden coexistir i hi ha la possibilitat que arribin a una síntesi. Per això és molt interessant que l'arquitectura de la gramàtica transformacional ha evolucionat de la seva forma inicial a la teoria estàndard (Chomsky 1965), a través de la formulació de principis i paràmetres (Chomsky 1981), fins a una forma lexicalista pura en què tota la informació específica d'una llengua s'associa al lèxic (Chomsky 1992). Com hem vist aquesta és també l'arquitectura de la lògica de signes o gramàtica categorial. Aquesta evolució apareix als diagrames de (3) – on FL vol dir forma lògica i FF forma fonètica.

(3)

Chomsky 1992

La lògica dels signes es va desenvolupar com a eina semiòtica general per a la descripció de llenguatges-en-extensió. No hi havia cap raó per esperar que les gramàtiques mentals del llenguatge natural adoptessin la mateixa forma. Això sembla que implica que la forma de descripció adequada en semiòtica en general és la que s'utilitza per a les gramàtiques mentals, encara que aquestes últimes constitueixin una classe més reduïda, la dels llenguatges humans possibles.

On som, doncs, en relació a altres branques de la semiòtica? Des dels inicis de la disciplina, la lingüística ha comportat l'establiment de generalitzacions sobre el llenguatge natural. Les dades principals de què parteix són els judicis de bona formació i d'interpretació de les expressions emesos pels parlants nadius. Però generalitzacions en aquesta àrea o qualsevol altra no constitueixen una ciència per elles soles. La revolució chomskiana separa el llenguatge de l'àmbit de la cultura i l'immergeix en el de les ciències naturals en considerar-lo un estat d'un objecte natural: el mòdul del llenguatge de la ment. En quin sentit podem incorporar altres branques de la semiòtica a la ciència de la mateixa manera?

Per fer el mateix en altres camps de la semiòtica, caldria que hi hagués una entitat natural l'estat de la qual constitueix el llenguatge-en-intensió. Aquesta entitat natural no es dóna, per exemple, en el cas dels llenguatges de programació i ordinadors, que són artefactes. Què passa, però, amb la música, els somnis i la poesia? Hi ha una facultat de la música, que s'adquireix i per a la qual és possible d'establir diversos estats de coneixement? Igualment una facultat dels somnis? De la poesia? Quan té sentit d'hipotetitzar un mòdul de la ment? D'altra banda, per estudiar un llenguatge-en-extensió cal almenys saber què constitueix un signe ben format dins un sistema semiòtic concret i cal tenir dades fiables sobre les propietats de significat i significant dels signes paral·leles als judicis d'interpretació i prosòdia del llenguatge natural. Si cap d'aquestes dues situacions no es dóna, no és clar com es pot definir la tasca de la semiòtica.

Abans d'acabar, observem que un poema consisteix en una ordenació de models prosòdics i semàntics. Però el sentit del poema, la seva força evocativa, sigui com sigui

que es defineixi, difereix de la seva semàntica en tal que llenguatge natural. S'associa amb la seva semàntica i prosòdia com un tot, de tal manera que un signe – una associació de significat i significat – ha esdevingut un símbol amb la seva força evocativa com a sentit. Així, els signes del llenguatge natural esdevenen els símbols del llenguatge poètic. Un sistema semiòtic es construeix sobre la base d'un altre. En aquest cas, el llenguatge natural és el bàsic. Una teoria del llenguatge poètic hauria de construir-se sobre aquesta base.

Referències

- Carnap, R. (1956) *Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic*. Chicago University Press, Chicago.
- Chomsky, N. (1965) *Aspects of the Theory of Syntax*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Chomsky, N. (1966) *Cartesian Linguistics*. Harper and Row, Nova York.
- Chomsky, N. (1981) *Lectures on Government and Binding*. Foris, Dordrecht.
- Chomsky, N. (1990) "On formalization and formal linguistics". *Natural Language and Linguistic Theory* **8**, 143–47.
- Chomsky, N. (1992) "A minimalist program for linguistic theory". *MIT Occasional Papers in Linguistics I*, Massachusetts Institute of Technology.
- Frege, G. (1892) "On sense and meaning". Traducció anglesa editada per Geach, P., i M. Black *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, Blackwell, Oxford, 1960.
- Ludlow, P. (1992) "Formal rigor and linguistic theory". *Natural Language and Linguistic Theory* **10**, 335–44.
- Morrill, G. (1993) *Type-Logical Grammar: Categorical Logic of Signs*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- Pollard, C., i I. Sag (1988) *An Information-Based Approach to Syntax and Semantics, Part I*. Center for the Study of Language and Information, Stanford.
- Pollard, C., i I. Sag (1993) *An Information-Based Approach to Syntax and Semantics, Part II*. Chicago University Press, Chicago.
- Pullum, G. (1989) "Formal linguistics meets the Boojum". *Natural Language and Linguistic Theory* **7**, 137–43.
- de Saussure, F. (1916) *Cours de linguistique générale*. Edició crítica de T. de Mauro, Payot, París, 1982.
- Tarski, A. (1933) "On the concept of truth in languages of deductive sciences". Traducció anglesa editada per Corcoran, J., *Logic, Semantics, Metamathematics*, Hackett Publishing Company, Indiana, 1983.